

zdůvodněně vystihuje jádro celého problému, že totiž uvedená sbírka pozdně římských zákonů vyjadřuje záměry císařů připoutat jednotlivé společenské vrstvy navrátko k jejich stavu; ale vzhledem k tomu, že bylo třeba právě tyto zákony znovu a znovu opakovat, lze poznat, jak málo se zpravidla dodržovaly (str. 167). Selská povstání, o nichž se zaměřením na Gallii a Hispánii píše E. A. Thompson, ostatně ukazují, jak se občas uplatňovaly snahy vymoci si zlepšení sociálního údělu zbraněmi. Jejich význam se však podle Thompsonova mínění (str. 47) stává zřejmým teprve tehdy, studují-li se v kontextu s vpády barbarů.

Hospodářskými problémy z doby kolem roku 100 n. l., především z toho hlediska, jak se odrážejí v dopisech Plinia Mladšího, se zevrubně zabývá R. Martin a dospívá k závěru, že tehdy v Itálii bylo mnoho statků, ale málo latifundistů (str. 199 a 232). Kromě otázky vlastnictví půdy se ovšem autor zaměřuje také na problémy související s vedením hospodářství, s pronajímáním pozemků a s exploatací otrocké pracovní síly. Obchod v pozdní republice a za raného císařství zkoumá M. Crawford. Z jeho rozboru numismatických i literárních pramenů vyplývá, že římský stát při zásobování trhu ražbou peněz neměl žádnou přesně vytčenou politiku a že pouze v zájmu svém vlastním nebo těch, kteří se ve vládě dovedli prosadit, sahál občas k finančně politickým opatřením (str. 279). Že se čile obchodovalo ve velkých městech, je dobře známo, ale obchod se provozoval i na venkově, a to především o trhových dnech. R. MacMullen zkoumá, kdy a kde se trhy konaly, a zvláštní pozornost přitom věnuje střední Itálii (srov. též mapku na str. 292).

Statistické metody se uplatňují v příspěvku R. P. Duncana-Jonese o zaokrouhlování životního stáří s přihlédnutím k analfabetismu a sociální diferenciaci (zajímavé tabulky jsou na str. 403—428), kdežto MacMullen hledá v Theodosiově kodexu odpovědi na otázku, jak vypadala sociální mobilita na konci starověku, v podstatě tradiční metodou, přičemž si uvědomuje, že právní prameny nikdy přesně nevystihují skutečnost (str. 167). Ke konci starověku se vztahují také další dvě studie: Chastagnolova o vývoji senátorského stavu ve 3.—4. století a Hahnova o patrocinii venkovanů ve východní a západní části říše. V jejich rozdílech spatřuje I. Hahn (str. 255 n.) jednu z příčin, proč se na Západě dostali rolníci v plnou závislost na zemědělských magnátech a v poddanství přešli z římské říše do feudálního středověku, zatímco v Byzanci ještě dlouho přežívali svobodný nebo relativně svobodný rolnický stav a podmiňoval tak delší existenci pozdně římského politického systému ve východní části říše.

Josef Češka

Hans Jürgen Tschiedel, **Caesars „Anticato“**. Eine Untersuchung der Testimonien und Fragmente. *Impulse der Forschung*, Band 37. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1981. Stran XIII + 149.

Roku 46 př. n. l. si po Caesarově vítězství u Thapsu vzal M. Porcius Cato, zvaný Mladší, v Utice raději sám dobrovolně život, než by vůči sobě strpěl samovládcovu blahosklonnost. Jeho rozhodný čin, odpovídající přísnému stoicismu, vzbudil v opozičních senátorských kruzích velké sympatie a nejen M. Iunius Brutus, ale i M. Tullius Cicero Catona literárně oslavili v dílech, zřejmě již ve starověku ztracených. Caesarův rovněž nedochovaný spis *Anticato* či *Anticatones* byl v roce 45 př. n. l. politickou odpovědí tehdy všemocného římského státníka na Ciceronovu chválu, v níž se Cato Mladší stával symbolem odcházející republikánské mravnosti i zásadovosti. V Caesarově replice se až dosud spatřoval pamflet, který hanobením památky zesnulého není autorovi ke cti (srov. str. IX), ba dokonce se často soudí, že všechny kritické údaje o Catonu Mladším v pozdější antické literatuře jsou na Caesarově hanopisu závislé (srov. str. 124).

H. J. Tschiedel rozebírá všechna „testimonia“ o Caesarově spisu (str. 35—68) i všechny jeho zlomky, porůznu se vyskytující u antických autorů (str. 69—125), a to i s výčtem zlomků pochybných (str. 124 n.). Jeho studie je zajímavá jak metodou zpracování, tak svými závěry. Materiálem k rámcovému poznání Caesarova spisu o dvou knihách, jehož titul zněl spíše *Anticato* než *Anticatones* (str. 5 n.), je pouhých jedenáct zlomků, jejichž detailní analýzou se Tschiedel snaží vytěžit z mí-

nima maximum. Jenže to, o čem nás zlomky konkrétně informují, jsou většinou asi jen méně podstatné útržky celého Caesarova spisu, které je třeba vřazovat do širších souvislostí a mnohé si domýšlet.

Plin. Nat. hist. VII 117, Plutarch. Caes. 3, 4 a Cic. 33, 5 n. (rozb. na str. 69—83) dosvědčují, že Caesar úvodem zahrnul Ciceronovu řečnickou zdatnost i duchaplnost chválou, spojenou ovšem s jemnou ironií. Další zlomky přináší již kritiku Catonova života: jeho nemírného sklonu k pití (Plin. Epist. III 12, 2 n. a Seneca, De tranq. animi 17, 9 s rozbořem na str. 84—92), jeho bezohledného počínání při římské okupaci Kypru v letech 58—56 př. n. l. (Plutarch. Cato min. 36, 4 n. s rozbořem na str. 92—96), jeho nového sňatku s dřívější manželkou Marcii, která se mezitím stala bohatou vdovou po Hortensiovi (Plutarch. Cato min. 52, 5—8 s rozbořem na str. 96—105), jeho prezírávého vztahu k přátelům (Priscian. 6, 36 s rozbořem na str. 105—109), nevázaného života jeho nevlastní sestry Servilie (Plutarch. Cato min. 54, 1 n. s rozbořem na str. 109—113), jeho lakoty (Plutarch. Cato min. 11, 6—8 s rozbořem na str. 113—119), arogance, pýchy a pánovitosti (Gellius IV 16, 8 s rozbořem na str. 119—122).

Přes zmíněné invektivy nebylo Caesarovým cílem zpečetit vítězství nad mrtvým politickým i osobním protivníkem pomlouvačným hanopisem. K sepsání Anticatonajej přimělo to, že se znovu ozvala načas zakřiknutá opozice. Cicero totiž Catona, s nímž si za jeho života nijak zvlášť nerozuměl, idealizoval tak, že jeho obraz povýšil na symbol politického protestu (str. 16), neboť z Catona učinil mučedníka za přísné republikánské přesvědčení (str. 19). Caesar v této situaci nemohl mlčet, a proto proti starořímsky idealizovanému Catonovi postavil Catona, jak jej spíše veřejnost za jeho života znala. Tím ovšem usvědčil Cicerona z malého smyslu pro realitu, třebaže celou věc rozvedl tak, jako by se Cicero pouze mylil (str. 20 n.). Proti Catonovi si Caesar zřejmě nemusil nic vymýšlet ani jej asi nevyličil jako zcela špatného a bezvýznamného člověka. Spíše jen u svého mrtvého protivníka zpochybnil, že by se měl stát příkladem občana po všech stránkách vzorného a politika vždy správně uvažujícího i jednajícího (str. 132).

Překročit úzký rámeček zlomků umožňují totiž částečně „testimonia“, jichž je v pramenech třináct: Sueton. Iul. 56,5 (k tomu str. 35—37), Cicero, Att. XII 40,1 a 41,4 (k tomu str. 37—40), XIII 50,1 (k tomu str. 40—44) a 51,1 (k tomu str. 44—48), Cicero, Top. 94 (k tomu str. 49—52), Plutarch. Caes. 54,3—6 (k tomu str. 53—55), Appian. Bell. civ. II 99,414 (k tomu str. 56 n.), Tacit. Ann. IV 34,4 (k tomu str. 57—60), Iuvenal. VI 336—340 (k tomu str. 60—63), Cassius Dio XLIII 13,4 (k tomu str. 63—65), Martianus Capella V 468 (k tomu str. 65 n.) a Hieronym. in Osee II, praef. 189—195 (k tomu str. 67 n.).

S využitím tohoto materiálu se Tschiedel pokusil odpovědět i na otázku, jakou měl Caesarův spis literární formu (str. 22—25), a dospěl k závěru, že jak Ciceronův *Cato*, tak Caesarův *Anticato* byly sepsány jako řeči, přičemž soudí (str. 23), že se Caesarův *Anticato* přidržoval obsahové dispozice Ciceronova *Catona*. Ale nalikolik jsou všechny Tschiedelovy závěry správné, zůstává do značné míry sporné, neboť — jak připomíná autor již v úvodní části své monografie (str. 34) — musíme hlavního pramene k poznání obsahu Caesarova *Anticatonajej* užívat s největší opatrností. Tímto pramenem je Plutarchos, který znal Caesarův spis jen z druhé ruky (str. 25—30), a myšlenky z něho citované nemusí při Plutarchových sympatiích ke Catonovi (str. 31—34) být vůbec přesné a objektivní.

Josef Češka

Mario Sirpettino, **Il mare di marmi** (Publicazioni del bimillenario Virgiliano promosse dalla regione Campania), Ercolano — Napoli 1981.

Pro archeology není žádným tajemstvím, že moře na západ od Neapole, především v oblasti mezi dn. Pozzuoli a Misenum, v sobě skrývá množství antických památek. Vedle těch, které se na mořské dno dostaly spolu se ztroskotanými loďmi, se zde nacházejí zbytky starověkých vil se svým bohatým vybavením, s dobře zachovanými mozaikami, soškami, soškami, i části veřejných budov, divadel apod. Nejednou se v souvislosti s touto oblastí hovoří o „podmořských Pompejích“, jež téměř 2000